

A tölgyek kultúrtörténete, tájformáló és kertépítészeti szerepe

Az istenek tölgyfái, a mítoszok tölgyligetei

A tölgy maga mítosz és valóság. A fák királya, az ókori főisteneknek szentelt fa. A tölgyek az ezerarcú és örök természet jelképei, tiszteletet parancsoló, terebélyes, nemes, szilárd, sokarcú és sokhasznú fák. A tölgyfajok rendkívüli sokfélesége, hosszú életkora a változatoság, a folytonosság példája, az időtlenség szimbóluma. Érthető tehát, hogy az ősi kultúrák fatiszteletének bizonyosságát adó mitikus költeményekben, mondákban, eposzokban, versekben is központi helyet kap. Ovidius az *Átváltozások* VIII. könyvében a saját esztelenségével a Föld elpusztítására törő embert mutatja a földhasogató Erüszikthón személyében, akinek fejszéje Ceres (Demeter = Földanya) szent ligetében a középben álló hatalmas tölgyet sem kíméli.

... *Erüszikthon nem tisztelte az istent, egyet sem, tömjént sose füstölt tiszteletükre;*

mondják még a Ceres ligetét is sérteni merte

bárdjával, s az öreg berket megbán-tani vassal.

Egy terebélyes nagy tölgyfa állt a liget közepében,

egymaga erdőség; szalagok, táblák díszítették

és koszurúk, cél-ért fogadalmak jó jele mindez.

Tölgylakozó dryasok gyakran táncoltak alatta,

Foto: Gyuró

gyakran megmérték, karjukkal, láncafonódva

fogták körbe e fát, s törzsét bárom-szor öt ölnyi

vastagnak lették, s koronája alatt a nagy erdő,

oly mélyen feküdt, mint más fa tövében a fűszál.

'Nembogy istennő kedvence, de volna e tölgyfa

istennő maga is, lombostól dől le ma mégis.'

Így szól, s oldalvást csóválja a légben a baltát;

megremegett, felsóbajtott Deo terebélye,

lombja is elsápadt, sápadtak rajta a makkok

...

s amikor törzsébe sebet hasított a gonosz kéz,

sértett kérgéből nem másképp folyt ki a friss vér,

mint oltárok előtt, ha nagy bika eldől.

(Devecseri Gábor fordítása)

Hiába szólalt meg a tölgyfában lakó nimfa hangja, a fapusztító mégis széjjelhasogatta az isteni fát és másokat is a ligetben. Büntetésül az óriás tölgy és a berek elpusztításáért az istennő „rettentő, dühös éhséget” szabadított Erüszikthónra, aki szörnyű kínját csillapítandó mindent felfalt maga körül, végül földönfutóvá vált. A létforrásait tönkretevő, koldussá vált ember drámai képe vetül elénk a több ezer év előtti leírásban, ahol a tápláló és védelmet adó természet szimbóluma a tölgy.

A tölgyek isteni fák. Az ókori panteista vallások mellett az indogermán népek, majd a zsidó–keresztény kultúrkör mítoszainak is főszereplője a tölgy és megkülönböztetett, szent hely a tölgyliget. *Frazer* az emberi gondolkodás és a vallások történetéről írott művében külön fejezetet szentelt a tölgytisztelet leírásának. A görög mitológiában Zeusz főisten fája. A dodonai Zeusz szentélyében az ott állt tölgy levelének susogásából jósoltak. *Jankovics* a megszemélyesített, szellemmel átítatott antroporf fák

Foto: Gyuró

egyik példájaként említi Zeusz tölgyből faragott menyasszonyát, amelyet a Daidala ünnepen házásítottak össze a főistennel. A tölgyfamenyasszony Héra (Dióné) istennőt testesítette meg. A rómaiak a tölgyfát Jupiterhez társították és szent fának tartottak minden tölgyet. A hadvezérek fegyverfájukat, amelyre a legyőzöttek vezérének fegyvereit és ékszereit akasztották, a Capitoliumi dombon álló Jupiter templomába vitték. Romulus fegyverfája is tölgy volt.

Később a germán mondavilágban is feltűnik, itt a vihar és mennydörgés ura, Donar, Thunar, vagy Thor fajaként tisztelték. A mennydörgés és a tölgy összekapcsolásának gondolati tartalma egyrészt mitologikus eredetű, másrészt gyakorlati oka van. A római és görög főistenek, csakúgy, mint a régi germán istenségek, akiknek szent fája a tölgy, az ég urai, felelősek az időjárásért, az esőért, a viharokért és a mennydörgésért is. A gyakorlati tapasztalati ok hátterét pedig az a megfigyelés adta – amit később kutatások is alátámasztottak –, hogy a fák között a leggyakrabban a tölgyeket éri villámcsapás.

Közép-Európában, a mérhetetlen őserdőt lakó barbár árjak között is fellelhetők a tölgytisztelet nyomai. A galliai kelták varázslói a druidák – kiknek neve is a tölgy görög megnevezésből vezethető le – a fagyönggyel benőtt tölgyeket tartották legnagyobb becsben. Ünnepléses istentiszteleteik színhelye a tölgyliget volt és a tölgylevél is szerepet kapott rítusaikban. A druidák a napfordulókor arany sarlóval aratták a fagyöngyöt, amely a fagyöngyben megtetsesült égi király, a hanyatló félev napistenének végzetét jelképezte. Ebből a rítusból eredeztethető az északi népek szokása, amelynek során a Szent Iván-éji máglyát tölgyfából rakták. Plinius leírásából ismert, hogy Galliában igen ritka kincs volt a tölgyfán nőtt fagyöngy, amelyet a legnagyobb csodálat övezett. Gyógyító és termékenység fokozó erőt tulajdonítottak neki és minden méreg legfőbb ellenszerének tartották. A különös csodálat oka volt, hogy a fagyöngy nem a földben gyökeredzik, így az istenek által az égből küldött növénynek tartották és hittek minden más növénynél erősebb gyógyerejében.

A zsidók őstörténetében a tölgyes erdők a kinyilatkoztatások helyeként tűnnek fel. *Jankovics* írja le, hogy Ábrahám, Kánaán földjére érkezvén Móre tölgyesében pihent meg és itt szólt hozzá először az Úr, majd nemzedékekkel később itt mondtak áldást és átkot a be-

vándorló zsidók. Itt osztja fel az országot Józsué és tesz egy nagy követ bizonyossággal az alá a jós cserfa alá, ahol a zsidók először királyt választottak.

A táplálékot és oltalmat adó, gyógyerejű fa

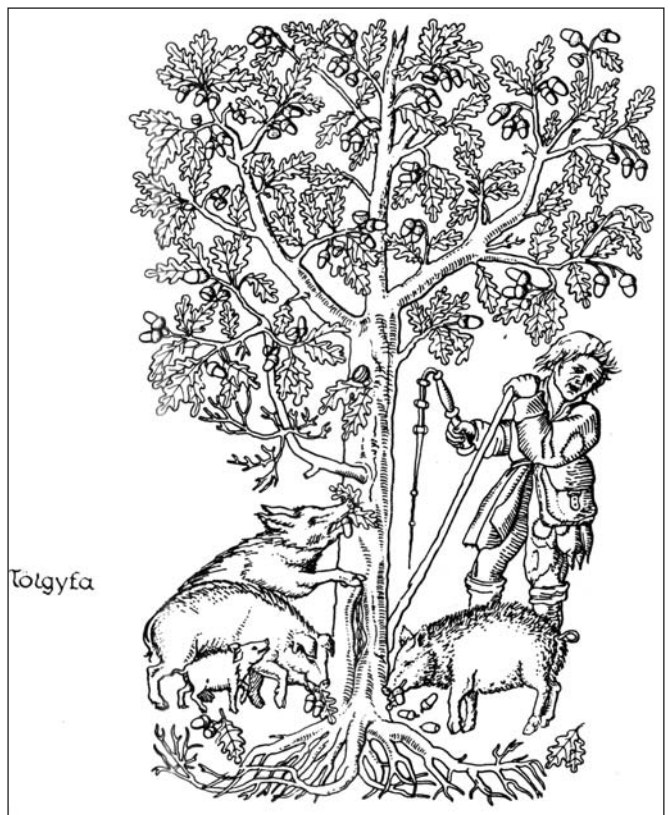
A tölgymakk a régi korokban nem pusztán az erdőben makkoltatott sertéseket látta el táplálékkal, de az ősidőkben a barbár népeknél és a római korban is az ételmet adó fák közé számított, főként ott, ahol nem volt elegendő gabona. „A makk sok nép számára, mégha békének örvendenek is, mindmáig nagy érték. Gabonaínség idején megszártják, liszté őrlik és kenyérmek dagasztják. Hispánia-szerzte meg manapság is makkot adnak étkezésük második fogásként” írja *Plinius* az első században. Majd részletesen beszámol a különféle fellelhető makkok tulajdonságairól, ízükről – úgy tudja, hogy bár a tölgymakkok igen sokfélék, a legédesebb a bükkmakk. A tölgyek között a legjobb ízűnek a kocsánytalan tölgyét tartja.

Kevés olyan fát ismerünk, amely emberi hajlékul is szolgált. Az ír Szent Brigitta a kildare-i („tölgyfahajléki”) cserfa odvát lakta, mely később kápolnává épült ki és kegyhellyé vált. A tölgy védelmet, menedéket ad a mezőkön is. A művelt földeken és a lelelkön hagyásfaként megmaradt, magányosan álló terebélyes tölgyek alatt megpihentek a vándorok. *Horatius* a vidéki élet dicséretéről írva említi a tölgyeket:

De jól esik ledőlni borzas tölgy alatt,
Marasztaló gypeszöngyegen,
Ahol magas partok között víz csörgedez,
Ágak között madár jajong,
Forrás s csörgő patak vígan verseng,
s a part
Könnyű álomra hívogat.

Az útelágazások keresztfája, a vándort védő, oltalmazó jelkép is. A kereszt

a középpont szimbolikus és valóságos kifejezője, az össze- és szétfutó utak – vándorutak, életutak és gondolati utak – találkozási pontja. Az útelágazásoknál a régi korokban előfákba is vágtak keresztet, vagy ezekre akasztották a faragott keresztfát, amely megoltalmazta a vándort az útonállóktól. A *Bálint Sándor* által feljegyzett, Rákóczi szabadságharc korából származó betyármonda szerint nem fosztogattak és garázdálkodtak többé a zsványbandák annál a Nagyszombat melletti útelágazásnál, ahol keresztet akasztottak a tölgyfára egy meggyilkolt kereskedő emlékére. Amint az egyik haramia fejszével belevágott a fába, az magába zárta őt és ágait a földre terítette, hogy a rablóvezér ne

Tölgyfa

férközhessen a közelébe, majd vihar támadt, amely a rablóbandát szerteszéjjel szórta a szélrózsa minden irányába.

A néphit az időjárás előjelzésében és a termésbecslésben is több esetben a tölgyre hagyatkozik. *Godet* írja, hogy a lombhullás idejéből és a makktermésből jósolták az időjárást. Bő termés, a kupacsban mélyen ülő makk és az őszön sokáig fán maradó lomb hosszú telet sejtetett. A szőlőtermést is összefüggésbe hozták a termett makk mennyiségével, a sok makk bő szüretet jelzett. A tölgyfa gyógyító hatását leíró megfigyelésekről és termékenységfokozó erejéről szóló hiedelmekről is beszámolnak a források. *Melius Jubász*

Péter Herbárium a cserfa hasznait sorolva megemlíti, hogy a makknak pora gyomorbántalmakat enyhít, levele borbán főzve vérzést, nemi bajokat és fogfájást orvosol, levelének vizes főzete sebet tisztít és betapasztja azt. Minden tölgyfaj kérge szolgáltatott drogot, de a friss, valamint a pörkölt makk is gyógyította a gyomor- és bélbántalmakat, a mérges harapást.

A tölgy az időtállóság, a szilárdság jelképe. „Későre válik a tölgy, de annál tartósab” tartja a magyar szólás, kifejezvé, hogy a sokára fejlődő dolgok értékesek, tartósak. A tölgyfa keménysége miatt készítették az ajtókat is hagyományosan ebből a fából.

A tölgyek tájai

Az istenkirályok fája, Európa fő erdőalkotó növényfajának, az erdők királya, melyről már *Plinius* is részletesen megemlékezett. Leírásából látható, mily nagy becsben tartotta a híres polihisztor a Római Birodalom legkiterjedtebb erdősegeinek fáit. Roppant kiterjedésű, ősidők óta érintetlenül álló tölgyerdőről szól, amelyek azáltal, hogy csaknem hallhatatlanok, „minden csodánál nagyobb csodák.” Elénk vetíti az őstölgysek szürrealisztikus képét: „Tény, hogy találkozó gyökereik összetorlódása révén néha egész halmokat emelnek, ha gyökereiket nem fedi talaj, azok egymással birkózva olyan magasra emelkednek, hogy elérik az ágakat és felfelé emelkedve valóságos kapubejáratokat képeznek, amelyeken akár egy lovascsapat is áthaladhat.”

Az újkor és napjaink tölgyesei már nem őserdők. A síkságokon a mezőgazdasági területnyerés, a déli lejtőkön a szőlőművelés, a hegysegekben a bányászat és épületfa végett irtották a tölgyerdőket. A Magyar Oklevél Szótár, amely a régi oklevelekben és egyéb iratokban előforduló magyar szavak gyűjteménye, a tölgy-erdő címszó alatt a sóbányák környéki tölgyerdők erős használatából eredő megritkulásának bizonyítékként szolgáló leírást idéz. „1643: Az mely Teölgy Erdő az Soo Bania-hoz való volt, és mostanis vagion Az a nemes emberek szolgálaitul annyira ell vesztegettetet, és ki ortatattot, hogy igen kevés számu fa vagion raita”. Az okszerű erdőművelésnek és a természetvédelemnek köszönhetően azonban középhegységeink jelentős részét ma is, illetve ma újra kocsányos tölgyesek és cseresek borítják. A Kárpát medence alacsony hegyvidéki tájainak jellegadó erdőtársulása ma is a cseres és a kocsányos tölgyes.

A zonális tölgyesek elterjedésének magassági határa – az átlagosan 600 m körüli tengerszint feletti magasság – a honfoglaló magyar törzsek megtelepedésének határát is jelezte. A középkorban a síkság felől a hegyközi kismencedékben terjedt egyre magasabbra az emberi jelenlét, majd fokozatosan behúzódott a bükkösök és a fenyvesek övébe is. Az újkori erdőirtások nyomán a hegylábi települések is egyre magasabbra terjeszkednek az erdősegekbe, illetve helyükön. Budapest is jellemző példáját mutatja e folyamatnak, ahol a budai hegyek külső, ma még erdőborította gyűrűje sem mentes a beépítések-től. Am ezek a kertvárosi térségek nagyon eltérő karaktert mutatnak, akár néhány kilométeres távolságon belül. A budai városperemen található olyan területeket, ahol az építkezések során nem tarolták le teljesen a korábbi erdőt, hanem annak nagy fáit megkímélve hozták létre a lakóterületet. Az óriás cserfák alatt szerényen meghúzódódnak a kertek dísznövényei és a családi házak. Az alacsony hegyvidéki erdő itt ligetté ritkulva, szimbolikusan és valóságosan is továbbviszi jelentését az átformált tájban, a városperemi kertek lakóövezetében. A büszke, erős és óriás cserfák határozott jelleget adnak a térnek, kertet, környezetet, tájat formálnak.

A molyhos tölgy a szubmediterrán vidékek száraz, meleg domboldalainak fája. Róla nem született legendák, ritkán ültetjük kertekbe, a faiskolák nem árulják színes levelű és különleges korona alakú változatait. Hazánkban azokon a vidékeken él, ahol a napsütötte lejtők délies hangulata lágy, meleg, napfényes tájat formál. A molyhos tölgy a sajmelegyes molyhos tölgyes bokorerdő (*Ceraso* – *Quercetum pubescentis*) és a cerszömörécés molyhos tölgyes bokorerdő (*Cotino* – *Quercetum pubescentis*) fő fafaja. A társulást és a fajt főként spontán visszatelepülőként az egykor művelt déli hegyoldalok és dombságok felhagyott szőlőin vagy szabdalt domborzatú, szikár vidékein találjuk. A molyhos tölgy tája a szőlővidék, a mediterrán jellegű térség, ahol a sovány talaj és a nap heve egy kemény, de esszenciális életet alakít ki, ahol sem ember, sem növény nincs bővében a víznek, ahol összesűrűsödik a cukor a gyümölcsben, ahol az illóolaj erős párolgása levendula és a zsálya illával lengi be a tájat nyári hőségben. A molyhos tölgy szikár, göcsörtös fa, a tölgyek között a „bonsai”. Gyökerei feltörnek a sziklát miközben vízért és támasztékért

küzdenek, megpróbálják megvetni a lábukat, szilárd helyet találni maguknak a köves hegyoldalban.

Ennek ellentéte a síkságok tölgyfája a kocsányos tölgy. Üde, gazdag talajokon növekszik a fája, terebélyesedik a lombja. Az Alföldön az erdőssztyepp-tölgyesek és a keményfás ligeterdők a mára ritka, veszélyeztetett társulások fő állományalkotója. A kocsányos tölgy tája a vízjárta síkság, az időszakosan vízborította magas ártér, mely maga is ritkaság már, hiszen a vízrendezések jórészt eltüntették ezt a természetes relief-szintet. Am ahol megmaradtak a kocsányos tölgy társulásai, vagy szoliter példányai, ott igazi természeti és tájértéket jelentenek. A Tisza egykori meanderei mentén, a Hortobágy tőszomszédságában található az Újszentmargitai erdő, amely csaknem az egyetlen, az ősi Alföld mozaikos, változatos képét mutató sík vidéki erdőnk, fokozottan védett terület, melyben a kocsányos tölgy ligetes természetes állományai lelhetők fel. Robusztus, messze látszó fák a síkságok löszön képződött, kövér talajain nőtt magányos tölgyepdányok, vagy a majorok környékén őrt álló kocsányos tölgy facsoportok és fasorok. A Hanság egykori tölgy-köris-szil ligeterdejeinek emlékét őrzik a helynevek. Osl mellett találjuk a „Tölös erdőt”, és az Eszterházyak által épített „Kistölgyfamajor”-t. Délebbre a Répce mentén, Dénesfán maradt meg hazánk egyik legszebb fás legelője, ahol hársak és tölgyek óriás példányaiiban gyönyörködhetünk. A legidősebb tölgyek korát 300-350 évesre becsülik.

A kertek tölgyei – 'ezeréves' fák

Az Encyclopedia Britannica 450 tölgyfajról tud. Az erdőalkotó fajok mellett a hazai arborétumokba a 19. század végén kerültek be a távoli tájak tölgyei, köztük az örökzöld fajok. *Lyka Károly* 1912 novemberében írta le Malonya kastélyának gyűjteményeskertjét, amelyet *Ambrózy Migazzy István* – a Jeli arborétum későbbi létrehozója – alkotott a felvidéki Bars megyében. Itt az örökzöld téli tölgyek adják a kert fő téralkotó elemeit, a tisztások háttérét és más örökzöld fajok sokasága üdítette a látogató szemét, akkor, amikor „már csak a Halottak-napja virágai emlékeztetnek, hogy él a természet.” – írja Lyka.

Számos történeti kertünk büszkélkedhet tölgyamatuzsálemekkel és temp-lomkertek, temetők sírboltjai fölé borítanak árnyékot óriás idős tölgyek. A Szigetközben Hédervár temetőképeknél

ja mellett áll az a hatalmas kocsányos tölgy, amelyet a néphit „Árpád tölgyfájának” tart. Kerülete 710 cm, magassága 14 méter, kora valójában 700 évre becsülhető. A molyhos tölgyek között is találhatunk több matuzsálem korú példányt a Dunántúlon. A Balaton-felvidéken, Balatonfüreden és Dörgicsén 250-270 cm törzsátmérőjű, Csákváron mintegy 4 m-es átmérőjű példány áll. A helyi védett természeti értékek között találjuk a Kisalföldön, a Kis-Rába menti Babót óriás tölgyfáit, melyek egyike szép kőkereszt fölé borul.

A tölgyfásorok viszonylag ritkák. Ezért olyan különleges az a 'Herceg-asszony útja' mentén húzódó, egyik oldalán mocsártölgyből (*Quercus palustris*) és a másik oldalán mocsári ciprusból (*Taxodium distichum*) álló több kilométer hosszú fasor, „allé verte”, amely az egykori Eszterházy birtokon a süttőri vadászháztól a kastély felé húzódik.

Jóllehet a tájképi kertekben régóta díszlenek a pompás tölgyfajok, hírük

mégis Arany János margitszigeti fáin nyomán szárnyalt magasba. A költőt is megihlették az óriás fák, idős korára visszaidézték utazásai emlékét. Verseiből is érzékelhetjük, hogy a tölgy nem pusztán a park méltóságteljes díszje, de azon tájak esszenciája, jelképe is, ahol a költő honát találta.

... tölgyek alatt
Valamerre jártam,
Szülő honomat
Csakis ott találtam.
S hol tengve tunyán
Hajt, s nem virul a tölgy:
Volt bár Kánaán,
Nem lett honom a föld.

A tölgyek alatt vágynék lenyugodni,
Ha csontjaimat
Meg kelletik adni.
De akárhol vár
A pihenőhely rám:
Egyszerűen bár,
Tölgy lenne a fejfám.

Gratulálunk

Répászky Miklósnak, aki a „Jász-Nagykun-Szolnok megyei Gazdasági Díj” kitüntetését kapta. Az indoklásban az alábbiakat olvashatjuk: Figyelemre méltó szakmai pályafutásán túl, mint „tömelletti” erdész 2420 ha erdőt telepített, 3000 ha erdőfelújítást vezényelt le.

A rendszerváltozás körüli átmeneti viszonyok az erdészetben hatalmas veszteséget okoztak. Ehhez 1992-ben Répászky Miklós példás munkával, nagy felelősséggel a szövetkezeti törvény nyújtotta keretek között hazánkban elsőként szervezte meg a társas erdőgazdálkodást folytató Abádszalóki Erdőbirtokosok Szövetkezetét, 1000 ha területen. (1994-ben ugyanezt a munkát elvégezte Kiskörén is.)

Az új erdészeti gazdálkodási formában szerzett tapasztalatai és szakvéleménye alapján születtek meg az egész országra kiterjedő, a társult erdőgazdálkodók működését meghatározó jogszabályok.

Elévülhetetlen érdemei vannak abban, hogy egy olyan erdőgazdálkodási formát dolgozott ki, amelyben több száz erdőtulajdonos összefogásával az erdőgazdálkodást az erdészeti szakma legmagasabb színvonalán lehet végezni.

Tevékenysége megyénkből kisugározva kitűnő példát adott az egész országnak, hogy kellő szakmai igényességgel a privatizált erdőkben is lehet kiváló szakmai színvonalat biztosítani.

Pacsai Norbert

Gépesítési információk (Piros Füzetek) kiadásai

Év	Cím
1996.	SR-8 kihordó
1996.	ETB-2 erdészeti tárcsa
1996.	ERZ-1 erdészeti zúzó
1996.	EFE-1 pásztakészítő eke
1997.	ALV-1 ágyasalávógó
1997.	ETL-3 erdészeti talajlazító
1997.	BPG-600 pásztázógép
1997.	Függesztőberendezések LKT típusú erdészeti traktorokhoz
1997.	VTZ-1 vízszintes tengelyű zúzó
1998.	CASE POCLAIN 1188 CK tuskózógép
1999.	JAVO-MINI töltőgép (konténerezőgép)
1999.	JAVO-STANDARD töltőgép (konténerezőgép)
1999.	RÁBA FA 27.235-6.6-000/LOG-LIFT F60S erdészeti tehergépkocsi
1999.	ETS-2 erdészeti sorközművelő tárcsa
2000.	Hazai gyártású erdészeti gépek
2000.	EGEEDAL-COMBI vetőgép
2002.	BGF-450 K2 típusú gödörfúró (két oldalra kifordítható)
2002.	Erdészeti- és elsődleges faipari gépek dokumentációs tára

Építsük fel a Magyar Faipar Házát

A rendszerváltást követően több szakmai tömörülés alakult és fejlődött dinamikusabban. Más-más úton indultak el és dolgoztak eredményesen. Tíz év után megállapítható, hogy az utak lehetnek elágazók, de a fő irány csak egy lehet: a szakma megfelelő súlyú és hatékony érdekképviselete kifelé és a tagok igényeihez igazodó szolgáltató rendszerek kiépítése befelé.

A fa- és bútortiparban folyó szövetkezési munkák magasabb szintre emelése, az európai normákhoz való felzárkózás szükségszerűvé tenné egy olyan innovációs, irányító központ létrehozását, ahol a magyar bútortipar és faipar szakmai színvonalának emeléséhez, a szakma egységes külső megjelenéséhez, valamint a különböző szakmai rendezvények megtartásához minden személyi, tárgyi feltétel jelen van. Újra szükség lenne egy szellemiséget sugárzó, szakmai érdekeket védő és képviselő, az újat, a tudást felkaroló és terjesztő, valamint a tagok életét színesebbé tevő otthonra, a Magyar Faipar Házára.

(Faipar)

Szent István vándorlása

Peták István szerkesztő-rendező és forgatócsoportja ismét végigjárta azt a „Másfélmillió lépés”-t Magyarországon, amit az 1970-es évek végén a Rockenbauer Pál vezette stáb megtett. A változásokra voltak kíváncsiak.

„Mint a Másfélmillió lépés... szerkesztője most azt vállaltam magamra, hogy úgy mutatom be az útvonalat, abogyan én látom: az emberek, a természeti értékek, az erdőgazdálkodás, az épített környezet, a turista alkotások sorsa érdekelt leginkább. Ezért ez egy *szubjektív film* arról, hogy miként láttam, mit tartottam fontosnak rögzíteni a 2000. év Magyarországon a kéksáv jelzésű turistaút mentén” – mondta Peták István a bemutató sajtótájékoztatóján.

A 36 részes film az m1-es csatornán vasárnaponként lesz látható.

Apatóczy István